

УДК 377

Станіслав Ткачук,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету професійної та технологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розкриваються основні аспекти, сутність та основні дидактичні умови організації самостійної роботи майбутніх учителів трудового навчання в умовах реформування вищої школи. Самостійна робота студентів, що розглядається в контексті їхньої самоосвіти, є найвищою формою навчальної діяльності, має включати формування стимулів і мотивів самовдосконалення внутрішньої налаштованості на досягнення мети, планування послідовності дій, систему контролю й оцінювання її результатів. Проаналізовано існуючі підходи до організації самостійної роботи студентів із використанням індивідуальних завдань.

Ключові слова: дидактичні умови, самостійна робота, самоосвіта, вчитель трудового навчання, професійна підготовка.

В статье раскрываются основные аспекты, сущность и основные дидактические условия организации самостоятельной работы будущих учителей трудового обучения в условиях реформирования высшей школы. Самостоятельная работа студентов, рассматривается в контексте их самообразования, является высшей формой учебной деятельности, должна включать формирование стимулов и мотивов самосовершенствования внутренней настроенности на достижение цели, планирование последовательности действий, систему контроля и оценки ее результатов. Проанализированы существующие подходы к организации самостоятельной работы.

Ключевые слова: дидактические условия, самостоятельная работа, самообразование, учитель трудового обучения, профессиональная подготовка.

The main aspects and basic essence of didactic conditions of independent work of the future teachers of labor training in higher education reform describe in the article. Independent work of students considered in the context of their self, is the highest form of learning activities should include the formation of incentives and motivations self inner disposition to achieve the purpose of planning the sequence of actions, system monitoring and evaluating its results.

Existing approaches to independent work of students using individual tasks. Independent work of students considered in the context of their self, is the highest form of educational activity. But under any circumstances, should include forming self incentives and motives inner disposition to achieve the purpose of planning the sequence of actions, advice and guidance of the work system of monitoring and evaluation of the results.

Key words: *teaching conditions, self-study, self-education teacher labor education, professional training.*

Розбудова України як правової демократичної держави, трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці та соціальній сфері, потребують підготовки висококваліфікованих фахівців, орієнтуючи її головним чином на творчий характер майбутньої професійної діяльності. У цьому контексті важливим є реформування вищої школи, перехід освіти на державні стандарти, підготовка конкурентоспроможних, мобільних фахівців вимагає поліпшення якості їх професійної освіти. Важливо запропонувати якісно нові підходи до підготовки висококваліфікованих спеціалістів у системі вищої педагогічної освіти, формування нового покоління вчителів трудового навчання. Вхідження України до європейського освітнього простору, оновлення змісту фахової підготовки вчителів трудового навчання мають глибинний характер і потребують розв'язання проблем становлення та розвитку педагога, який усвідомлює свою професійну відповідальність, є людиною культури, яка не лише інформує, а й активно впливає на духовний розвиток тих, кого навчає і виховує. Тому у вищих педагогічних навчальних закладах домінантою навчально-виховного процесу стає підготовка компетентного вчителя-творця, вчителя-вихователя, спроможного вийти за межі навчального предмету, стати для учнів своєрідним транслятором національної культури і духовних традицій українського народу. Сучасна школа потребує вчителів трудового навчання з широким філософським мисленням і глибокими духовними якостями. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена необхідністю перегляду ставлення до організації самостійної роботи студентів у навчальному процесі вишів, оскільки саме вона визначає якість і міцність професійних знань, сприяє виявленню інтелектуальної творчості та розвитку індивідуальних обдарувань.

Нині для вищих навчальних закладів характерна тенденція скорочення аудиторних годин на вивчення тієї чи іншої дисципліни та винесення їх на позааудиторну самостійну роботу. Нагальна потреба відповідної організації занять вимагає від фахівців застосування такої індивідуалізованої дидактичної системи, яка б сприяла підвищенню ефективності навчального процесу та якості підготовки спеціалістів. Самостійну роботу студентів доволі часто використовують в навчальних планах як невід'ємну складову процесу навчання.

Гармонійне поєднання індивідуального підходу з організацією самостійної роботи в процесі навчання у вищих навчальних закладах залишається дуже актуальним і недостатньо вивченим.

На думку вітчизняних і зарубіжних експертів у галузі вищої освіти, загальні вимоги до вчителя технологій формулюються наступним чином: висока професійна компетентність, що передбачає глибокі знання і широку ерудицію в науково-предметній області, нестандартне мислення, володіння інноваційною тактикою і стратегією, методами вирішення практичних творчих завдань.

У сучасній психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до визначення поняття «самостійна робота студентів». О. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий, В. Козаков, Т. Чеснакока визначають самостійну роботу як «будь-яку організовану викладачем активну діяльність студентів, спрямовану на виконання дидактичної мети в спеціально відведений для цього час». Вивчення окресленого питання показало, що самоосвітня діяльність ґрунтується на активізації навчально-пізнавальних інтересів (В. Вергасов, Л. Герасименко, С. Стрілець, Л. Жарова, С. Заскалета, І. Первін) та самостійності й креативності майбутнього фахівця (Т. Горіховська, Л. Головка, М. Касьяненко, Л. Онучак, М. Солдатенко).

Незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені самостійній роботі, а саме педагогічним аспектам організації самостійної роботи студентів в умовах реформування вищої школи, майже не розглядалося.

Мета статті – зосередити увагу на значенні самостійної роботи як формі самовираження особистості, в уяві її індивідуальних можливостей і як одному з найважливіших чинників розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця. У цьому аспекті розглядається значення самостійної роботи в професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання.

Самостійна робота як цілісна дидактична проблема формується в науково-педагогічному знанні у 30-і роки ХХ століття з появою монографії Р. М. Мікельсона з теорії і практики самостійної роботи (Мікельсон, 1940) [7, с. 76]. У 40-і роки ХХ століття у вітчизняній педагогіці розробляється досить цілісна концепція цілеспрямованого відбору змісту загальної і професійної освіти, обґрунтовуються принципи єдності навчання і розвитку особистості, інтересу і доступності завдань для самостійної роботи та ін. (Е. Я. Голант). Наприкінці цього періоду в єдності формуються системно-змістовний і процесуально-педагогічний підходи до вивчення та організації самостійної роботи. У 50-і роки ХХ століття проблема самостійної роботи у вузівському навчанні вирішується в організаційному і методичному аспектах. Свої наукові праці самостійній роботі присвячують М. П. Кашин, Р. Б. Срода та ін. На початку 60-х років М. А. Данілов обґрунтовує деякі методичні основи організації самостійної

навчальної діяльності. Головним чинником активізації навчального процесу дослідник вважає проблемну ситуацію, що надається у формі пізнавального завдання [5, с. 33].

Аналіз сучасних стратегічних напрямів реформування системи освіти засвідчує, що пріоритетним завданням вищої освіти є підготовка фахівців нового рівня якості, які б відповідали сучасним вимогам суспільства, були б спроможними швидко адаптуватися до швидкоплинних змін у професійній діяльності, володіли б уміннями впродовж всього життя самостійно поповнювати професійні знання та збагачувати власний професійний досвід. Тому сьогодні для сучасної педагогічної науки є характерним підвищений інтерес до проблеми модернізації та підвищення якості освіти. Таким чином, сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується інноваційним пошуком найвагоміших важелів впливу на покращення якості фахової підготовки.

З теоретичного та практичного аналізу існуючих підходів до організації самостійної роботи студентів із використанням індивідуальних завдань можна зробити висновок, що різноманітні тлумачення цього поняття мають одну спільну рису: усі вони вказують передусім на такі функції пізнавальних завдань, як навчальна (спрямована на формування у студентів професійних компетенцій), розвивальна (яка забезпечує розвиток творчої діяльності) і виховна. При цьому можна виокремити й ряд вимог до їх розробки, а саме:

- система дидактичних завдань повинна поєднувати різні види навчальної діяльності студентів. При використанні індивідуальних завдань слід застосовувати різноманітні прийоми в організації самостійної роботи студентів;

- розробляючи дидактичні засоби, необхідно особливу увагу звертати на специфіку предметів, що вивчаються, окремих їх розділів і тем;

- завдання повинні мати професійну орієнтацію (відповідати вимогам освітньо-кваліфікаційних характеристик);

- завдання має носити цілісний характер (тобто не складатися з окремих розрізнених частин, а мати логічну послідовність і взаємозв'язок);

- завдання повинні бути доступними для вирішення їх студентом;

- технологія виконання завдань повинна формувати в студентів практичні навички роботи з різноманітними інформаційними джерелами;

- у завданнях повинен простежуватись взаємозв'язок між темами та навчальними дисциплінами;

- систему завдань доцільно структурувати за рівнем їх ускладнення (збільшення обсягу, змісту, джерел знань, способів управління і контролю);

- завдання повинні бути різного рівня складності та варіативними.

Розгляд системи індивідуальних пізнавальних завдань буде неповним, якщо не розглянути сутності поняття «творче завдання» та

прийомів його застосування. Різноманітність інтерпретацій творчого завдання в наукових дослідженнях та його центральне місце в психології мислення потребує уточнення його змісту, специфічним для якого є неможливість розв'язання їх простим перебором різних варіантів. Завдання стає творчим за умови, якщо воно має логічний зв'язок із раніше вивченим матеріалом і з тими поняттями та уявленнями, які в процесі засвоєння в певній навчальній ситуації містять пізнавальні труднощі й викликають незадоволеність (обмеженість) наявного запасу знань та умінь. Для творчого завдання характерними є такі основні компоненти: самостійний пошук, перетворення та розкриття відношень між об'єктами і явищами, проблемність, заданість мети.

Для розв'язання творчих завдань варто вчити студентів самостійно виконувати кожен з її етапів, які доцільно узгоджувати у такій послідовності:

- 1) спостереження і вивчення фактів та явищ;
- 2) з'ясування незрозумілих явищ, що підлягають дослідженню;
- 3) висунення гіпотез;
- 4) побудова плану дослідження;
- 5) встановлення зв'язків між явищами, що розглядаються;
- 6) формулювання розв'язків, пояснення;
- 7) перевірка розв'язків;
- 8) практичні висновки про можливе та необхідне застосування здобутих знань.

Джерелом самовдосконалення, самоосвіти студентів має бути здатність безперервно відображати світ, відбирати та інтегрувати інформацію, накопичувати досвід самоосвіти і на цій основі виробляти вміння самореалізації, адже головна ознака самостійності – це не просто засвоєння знань, а обов'язкове їх творче перетворення і набуття вмінь і навичок самостійно набувати знання.

Усе це може бути реалізовано у процесі цілеспрямованої й систематичної самостійної діяльності, під час якої майбутні вчителі трудового навчання набувають досвіду професійної мобільності, виробляють вміння самостійно працювати над собою, постійно підвищувати свою кваліфікацію та оновлювати й поглиблювати свої знання.

Важливість самостійних занять полягає не лише в тому, що в межах аудиторних занять не можна дати (і засвоїти) повною мірою обсяг знань, що постійно збільшуються та змінюються, але на це є й інші причини.

По-перше, будь-яка робота включає елемент самостійності в тому розумінні, що засвоює людина навчальний матеріал завжди сама.

По-друге, самостійна робота зі зрозумілих причин передбачає найбільшу різноманітність діяльності тих, хто навчається, а отже, забезпечує найбільш ефективний рівень засвоєння.

По-третє, лише самостійна робота дає знання й переконання, хоча початок тут може бути закладено іншими заняттями.

По-четверте, самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти.

Отже, підготовка майбутніх учителів трудового навчання повинна бути спрямована на формування здатності до самостійної роботи, вироблення таких якостей, як допитливість, творчий підхід до розв'язання різноманітних проблем, упевненість у собі, у своїх силах, у своїх можливостях і здібностях, прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти, до самореалізації.

Нагальним питанням формування й організації самостійної діяльності вчителя трудового навчання є визначення дидактичних умов ефективності такого процесу навчання, тобто таких чинників навчального процесу, що сприяють покращенню якості навчання. Серед таких умов забезпечення професійної спрямованості навчального матеріалу, проблемність змісту навчання, організація педагогічної взаємодії в різних навчальних системах, використання різноманітних дидактичних технологій, відповідність принципам навчання. Необхідною умовою впровадження самостійної роботи студентів є відповідне наукове і методичне забезпечення.

Самостійна робота студентів, що розглядається в контексті їхньої самоосвіти, є найвищою формою навчальної діяльності. Але за будь-яких обставин має включати формування стимулів і мотивів самовдосконалення внутрішньої налаштованості на досягнення мети, планування послідовності дій, консультації та методичне забезпечення роботи, систему контролю й оцінювання її результатів.

Ця робота повинна носити систематичний, а не епізодичний характер. Процес навчання має бути організований таким чином, щоб самостійна робота реалізувалася як у системі аудиторних занять, так і у вільний від них час.

Саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація творчого потенціалу – складові продуктивності самостійної роботи майбутнього фахівця.

Таким чином, розв'язання вимагає проблема професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, зумовленої новими вимогами до їхньої вищої освіти, що передбачає: необхідність здійснення професійної підготовки, завершеність вищої освіти та забезпечення наступності між ними; досягнення високого рівня компетентності в професійній діяльності, володіння фундаментальними знаннями тощо. Чіткі вимоги висувають державні стандарти, які вимагають від учителів таких якостей, як мобільність та багатопрофільність, готовність до частотої зміни профілю фахової діяльності відповідно до обраних учнями загальноосвітніх навчальних закладів профілів навчання, готовності до розвитку

особистісних якостей кожного учня тощо.

Отримані можливості супроводжувалися низкою завдань які ставилися перед вищою освітою України. Одне з яких, обумовлене сучасними тенденціями реформування освітньої галузі «Технологія», стосувалося підвищення рівня професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання. Адже висококваліфікований педагог повинен вміти: творчо мислити, самостійно вчитися, поповнювати свої знання та застосовувати їх на практиці.

Одним з можливих варіантів підвищення рівня професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання могла б стати якісно організована самостійна робота. Свідченням чого є:

По-перше, слова В. М. Володько, який стверджував, що коли студент не навчиться самостійній роботі з врахуванням як мотиваційного, так і технологічного компонентів протягом терміну навчання у вузі, то до фази самоосвіти він так і не перейде, або вона дається йому з великими зусиллями [4];

По-друге, твердження В. А. Козакова, який розглядав самостійну роботу як форму організації навчально-пізнавальної та навчально-практичної діяльності студентів яка забезпечує формування самостійності суб'єкта, навчання через зміст та методи всіх видів навчальних занять [6].

Зважаючи на це, підготовка висококваліфікованих фахівців, за умовами Болонської конвенції, неможлива без підвищення уваги до самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання їхньої творчої активності.

В зв'язку з тим були розроблені нормативні документи, інтеграції Болонського процесу у вищу освіту України, в яких зазначалося, що навчальний час, відведений для самостійної роботи, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни [2]. З огляду на це можна відмітити, що раніше самостійна робота розглядалась як складова навчального процесу, яка все ж таки поступалась за вагомістю аудиторним заняттям, а зараз вона має стати одним з головних складників в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання.

Як було відмічено вище, самостійна робота сьогодні є однією з пріоритетних форм організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Також вона відіграє важливу роль у професійному становленні студентів, сприяє розвитку творчих здібностей, забезпечує успішність оволодіння знаннями, уміннями та навичками роботи. В процесі самостійної роботи студент поповнює та вдосконалює свої знання, формує переконання, виховує волю, старанність, працелюбство. Усе це дозволяє йому виховувати в собі якості активного громадянина, який володіє високою культурою праці та поведінки.

Лише на основі самостійної роботи, майбутній вчитель трудового навчання, забезпечить глибоке засвоєння теоретичних знань, сформує потреби в постійному їх поповненні та оновленні. Завдяки самостійній роботі можлива реалізація безперервної освіти та залучення студентів до участі в наукових роботах, яка є засобом індивідуалізації навчання і виховання.

Поряд з цим хотілося б відмітити, що в професійній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання настав якісно новий етап розвитку проблеми самостійної роботи, у якому одними з основних завдань викладача є переорієнтування навчального процесу на формування у майбутніх вчителів трудового навчання умінь самостійно оволодівати знаннями з різних джерел інформації. Для реалізації даного завдання насамперед необхідно дотримуватися наступних дидактичних умов:

- формування у студентів потреби й інтересу до самостійної роботи;
- володіння студентами вміннями та навичками самостійної навчальної діяльності;
- врахування індивідуальних особливостей студентів під час визначення завдань для самостійної роботи;
- врахування групових особливостей студентів (рівень інтелектуального розвитку, провідний тип темпераменту, мотив навчальної діяльності та ін.);
- розробка індивідуальних творчих завдань для самостійної роботи студентів над проблемними темами курсу і керівництво нею з боку викладача;
- створення необхідного методичного матеріалу для організації самостійної роботи студентів;
- грамотне керівництво самостійною роботою студентів і надання вчасної допомоги для усунення недоліків [2].

Дотримання цих умов організації самостійної роботи, в професійній підготовці майбутнього вчителя технологічної освіти, якісно покращить навчальний процес та виховає висококваліфікованого фахівця, який відповідатиме сучасним вимогам. Тому, що якісна підготовка спеціалістів є тією передумовою, яка має суттєвий вплив на подальший розвиток освіти в нашій державі.

Отже, систематична та правильно організована самостійна робота є одним з основних компонентів процесу професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання. Вона забезпечує студенту, з урахуванням його індивідуальних особливостей та здібностей, можливість якісно усвідомлювати та засвоювати навчальний матеріал, розширювати і поглиблювати свої знання, вдосконалювати навички та уміння, а без неї, навіть за найкращої та найдосконалішої організації навчальних занять, розраховувати на високий рівень підготовки неприпустимо. Той з

студентів, хто бажає розвиватися, повинен досягати це своєю самостійною працею, власною наполегливістю, цілеспрямованістю, увагою й сумлінням, але організувати цей процес та керувати ним повинен висококваліфікований викладач.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні дидактичних умов організації самостійної роботи майбутнього вчителя трудового навчання на засадах компетентнісного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабкіна О. В. Проблеми підвищення якості вищої освіти у контексті Болонських реформ // Освіта і управління. – 2006. – № 1.Т9. – с. 91–95
2. Васильєва Н. О. Методичні аспекти організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів / Н. О. Васильєва // Вісник СевНТУ. – 2011. – Сер. 124: Прикладні питання педагогіки. – С. 62–67
3. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посібник / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук і ін.; за ред. В. Г. Кременя]. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Володько В. М. Самостійна пізнавальна діяльність студентів: Методичні рекомендації / Укл. В. М. Володько, І. С. Дмитрик, Т. В. Іванова та ін. – К. : ІСДО 1993. – 52 с.
5. Данилов М. А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения / М. А. Данилов // Сов. педагогика. – 1961. – № 8. – С. 32–42.
6. Козаков В. А. Самостоятельная работа и ее информационно-методическое обеспечение: учеб. пособие / В. А. Козаков. – К.: Выща шк., 1990. – 248 с.
7. Микельсон Р. М. О самостоятельной работе учащихся в процессе обучения / Р. М. Микельсон. – М. : Учпедгиз, 1940. – 96 с.